

Klášter Plasy

Z Wikipedie, http://cs.wikipedia.org/wiki/Kl%C3%A1%C5%A1ter_Plasy (22.02.2009)

Areál kláštera v Plasích

Letecký pohled na klášter Plasy

Klášter Plasy je cisterciácký klášter v městečku Plasy v okrese Plzeň-sever.

Od založení po husitství

Vstup do konventu

Klášter byl založen knížetem Vladislavem II. a jeho manželkou Gertrudou roku 1144, když pro klášter vydal zakládající listinu. Klášter je podle langheimské tradice osazen v březnu 1145 řeholníky z bavorského Langheimu, prvních devět řeholníků získává od Vladislava II. knížecí dvorec Plasy a vesnice v okolí – Kaznějov, Sechutice, Vrážné a Nebřeziny, od pražského biskupa Oty ještě pátou^[1]. Klášter vzniká na místě močálu v údolní nivě řeky Střely, dnes ležícího uprostřed městečka Plasy. Cisterciáci získávají postupně další vesnice a území, obdarovávání jsou nejen vládnoucím rodem, ale i šlechtou, některé vsi kupují, jiné vzdálené směňují za blízké lokality. Např. od knížete Soběslava II. získává klášter roku 1175 dva újezdy, s knížetem Bedřichem mění ves Tuškov za dvory Kočín a Dolní Sechutice.

Rájský dvůr uvnitř konventu

Řádové statuty cisterciáků ukládaly kultivaci neosídlených území pomocí velkých hospodářských dvorů (grangia) a zemědělským hospodařením, čímž zároveň byla zajištěna soběstačnost kláštera. V okolí Plas byla krajina osídlená, takže řeholníci rušili některé původní vesnice a zakládali na jejich místě hospodářské dvory, kde potřebnou manuální práci vykonávají mniši a laičtí konvrši.

Opat Ivo započal roku 1154 s výstavbou konventního kostela, románské kamenné baziliky Nanebevzetí Panny Marie, který byl v roce 1204 vysvěcen olomouckým biskupem Robertem^[1].

O středověkém majetku kláštera vypovídá jeho potvrzení papežem Inocencem IV. z 19. října 1250, kde je uvedeno 11 grangií, vsi a kostely.

Interiér konventu

V době největší rozkvětu za vlády Václava I., který prý sám v klášteře několikrát pobýval, vzniká kolem roku 1260 tzv. **Královská kaple**, postavená po vzoru francouzských dvoupatrových palácových kaplí. Zachovaly se v ní fresky z doby kolem roku 1300, kaple je jediným svědkem gotického období kláštera.

Koupí vsi *Chrisznam* se v roce 1326 dovršil teritoriální vývoj klášterního panství a dosáhl svého maxima v celé historii kláštera. Od třicátých let 14. století přestává klášter lpět na svých řádových statutech a počíná vybírat peněžní feudální rentu, dříve zapovězenou – klášter se stává běžnou feudální vrchností. Zatímco ve 13. století byly centry správy i hospodářství dvory, o sto let později jsou jimi rychty. V druhé polovině 14. století se klášter dostává do finančních potíží, které zvýšil vysokými daněmi na sklonku své vlády Václav IV.. Klášter zastavoval svým poddaným pozemky ve vesnicích, které patřili do spádové oblasti městeček ležících

mimo vlastní klášterství. Vsi v okolí plaského opatství a vsí v blízkosti sídel nižší šlechty se pronájmy netýkaly, jsou i nadále spravovány přímo z Plas.

Areál zámku - prelatury

Přes veškeré potíže je klášter do husitských válek na vzestupu a ve 14. století ovládá 70 vesnic, malá část jeho statků je i na levém břehu Vltavy v Praze.

Husitský útlum

Rozpad klášterství předznamenává zastavení čtyř vesnic 1. srpna 1419 bratřím Hanušovi a Bedřichovi z Kolovrat na Libštejně a Krašově za 577,5 kop grošů českých. Na sklonku téhož roku začal rychlý zábor statků kláštera okolní šlechtou – do roku 1421 ztratil klášter pět šestin svého majetku, samotné opatství v Plasích bylo v té době vypáleno husity. Velkou část klášterství zastavil král Zikmund bratřím z Kolovrat, Burjanovi z Gutštejna a Janovi Bavůrkovi ze Švamberka. Do roku 1425 král Zikmund postupně prodává zbývající statky kláštera.

Barokní sýpka postavená okolo gotické kaple

Klášter na dlouhou dobu upadá, opat Gotfríd se uchyluje do Manětína, část konventu do Plzně a jeho vývoj stagnuje. Do Plas se konvent vrací až před rokem 1438. V roce 1431 je zmíněn prodej plaské klášterní knihovny mezi klášterem Dobrilugk a klášterem na Mariánském vrchu u Brandenburku.

V 16. století musel klášter odvádět vysoké daně, na které shání peníze zapůjčením zbývajících vesnic a hospodářských dvorů sousedním šlechticům. Zchudlým mnichům nakonec zůstává jen pět vesnic a několik pozemků s pustými vesnicemi. Za vlády opata Adama se některé vsi vracejí do majetku kláštera, ale již v roce 1543 opat Bohuslav zastavuje téměř všechny klášterní statky Floriánu Gyspekovi, aby mohl zaplatit dávky na válku s Turky. Na konci 16. století jsou poddaní přetíženi robotou a odmítají poslušnost opatovi. Navíc řádí mor a povodně. Císař Rudolf II. se snaží plaskému klášteru pomoci a přiděluje mu proboštství v České Lípě, ale je to málo. Na začátku 17. století v roce 1608 zbývají v klášteře dva řeholníci.

Třicetiletá válka

Opat Jiří Vašmucius se při Stavovském povstání postavil jednoznačně na stranu Habsburků: pomohl pražskému místodržícímu Jaroslavu Bořitovi z Martinic

uprchnout po pražské defenestraci, na žádost císaře Matyáše finančně podpořil Plzeň obléhanou vojsky generála Mansfelda a následně se s klášterním oddílem připojil k obraně – vedl dělostřelce na hradbách. Po dobytí Plzně byl zajat a odsouzen k smrti, ale konvent jej vyplatil. Nekatolická strana opatovu pomoc Plzni neopomněla a vyplenila kromě několika klášterních vsí i samotné Plasy. Části klášterního panství byly konfiskovány a prodány okolní šlechtě, např. Václavu Gryspekovi. Na konci roku 1619 nebo na jaře 1620 byl klášter znovu vypleněn nizozemskými vojáky. Podle Pavla Skály ze Zhoře byl v Plasích na podzim roku 1620 jen jeden ovčák, vše ostatní vypleněno.

Obrat v situaci kláštera nastal až po bitvě na Bílé hoře. V roce 1623 rozhodl vítězný císař Ferdinand II. o navrácení dřívějšího majetku kláštera, který byl konfiskován vzbouřencům. Klášter kromě statků držných před stavovským povstáním získal kaceřovské panství zabavené Gryspekům, které držel před husitskými válkami, či hospodářský dvůr Kalec. Tím byla obnovena hospodářská základna kláštera a mohl být obnovován i areál v Plasích. Byly likvidovány zřícené stavby a zahájena dostavbou raně barokního konventu na starých gotických základech. Když byl klášter obyvatelný, obnovil opat po dlouhé přestávce přijímání noviců. Probíhající třicetiletá válka a průtahy vojsk obou stran však znemožňovala rozvoj panství a řada vesnic zpusťla. Ostatně i opat s mnichy se v roce 1638 uchýlil do lépe chráněné Plzně.

Po třicetileté válce

Hospodářství kláštera se skutečně rozmohlo až po skončení války. Okolo roku 1660 za opata Tenglera byla obnovována bazilika, husity zničená ze dvou třetin. Nejstarší a největší bazilika českých zemí byla obnovena jen v přibližně poloviční délce, bylo jí vystaveno nové průčelí a zásadně změněna loď, závěr i interiér. Obnovený kostel je první uměleckým projevem raného baroka v západních Čechách.

Postupně byly opraveny budovy kláštera v Plasích a byly přikupovány okolní statky – například opat Benedikt Engelken kupuje od rodu Miseronů z Lisonu roku 1678 hrad Krašov i s panstvím.

Barokní rozvoj

Opat Trojer

Již prosperující klášter si mohl dovolit velkorysý rozvoj. Opat Ondřej Trojer také využil potlačeného selského povstání proti klášteru z roku 1680 a odsouzenec zavázal k robotě při výstavbě v Plasích, na rozšíření kostela v Mariánském Týnci a vysázení lipovou alejí z Kralovic, jejímž posledním zbytkem je Radimova lípa. K novému kostelu nechal přistavět kryté ambity s obytnou budovou a Mariánský Týnec povyšuje na proboštsví.

Opat Trojer se do architektonické podoby opatství v Plasích zapsal především spoluprací s francouzským architektem Janem Baptistou Matheyem. Opat jej podle

vlastních slov považoval za architekta *nejzkušenějšího a ze všech pražských nejvýtečnějšího*. Během let 1685–86 byla podle Matheyových plánů rozšířena bývalá královská kaple na barokní sýpku, do roku 1690 barokně přestavěl gotický hřbitovní kostel sv. Václava a především pak novou prelaturu, která byla dokončena až po Matheyově smrti v roce 1698 pod dohledem pražského architekta Pavla Ignáce Bayera.

Opat Trojer koupil pobořenou kapli sv. Kateřiny v Mladoticích, podle plánů Matheye ještě začal stavět kapli sv. Kateřiny v Nynicích, ale v roce 1699 opat umírá a nynickou kapli dokončuje jeho nástupce Evžen Tyttl v roce 1701.

Opat Tyttl

Evžen Tyttl, který byl zvolen opatem ve věku třiatřiceti let, na Trojerovo dílo navázal více než důstojným způsobem. S energií se vrhl do zvelebování celého panství i samotného kláštera v Plasích, zřejmě i proto, že se o architekturu sám zajímal a byl v této oblasti mezi českými cisterciáckými opaty výraznou autoritou. Někteří pozdější historikové jej považovali za architekta a ani dnes není příliš jisté, do jaké míry ovlivňoval architekty a stavitele.

Stavební rozvoj plaského panství za opata Tyttla je spojen s jedním z největších českých architektů Janem Blažejem Santini-Aichelem, který pro klášter pracuje nejpozději od roku 1707 až do své smrti v roce 1723. Santini začal projektem kaple Jména Panny Marie v Mladoticích, která nahradila zchátralou kapli sv. Kateřiny z 16. století stojící na místě románské kaple sv. Hedisy. Stavba kaple je protkána motivy šesticípé hvězdy: v exteriéru především svým šestiúhelníkovým půdorysem s konkávně prohnutými zdmi, v interiéru pak vytvářejí hvězdy v klenbě a lucerně díky světelným podmínkám zdání jedné Mariánské dvanácticípé hvězdy. Velká okna v ose stěn vytvářejí ambientní osvětlení nad hlavami návštěvníků, prostor samotné lucerny je pak díky svému přesvícení a od něj sestupujícímu světlu živým symbolem zářící hvězdy.

Na relativně malém prostoru kaple předvedl Santini své mistrovství a získal plnou opatovu důvěru. Do roku 1810 jsou vytvořeny a opatem schváleny i plány dvou dalších významných staveb – kostela Zázračné Panny Marie s novým proboštským v Mariánském Týnci u Kralovic a budovu nového konventu s chrámem přímo v Plasích.

Starý gotický konvent je zbořen a na jeho místě v letech 1711–1740 vystavěn velkolepý barokní. Při jeho zakládání byla použita obdivuhodná technika – je postaven na dřevěném roštu, který leží na šterkovém podloží. Rošt je v některých místech umístěn na dubových pilotech zaražených do bahnitého podloží, jejich počet je uváděn cca 5100. Trvanlivost roštu zajišťuje jeho stálé uložení ve vodě, která je přiváděna systémem kanálů napájených místními prameny a nouzově vodou ze Střely. Tabulka u východního zrcadla (závěr schodiště) nese vzkaz stavitelů, že bez vody se stavba zřítí. Vodní systém kláštera je považován za technickou památku evropského významu.

V letech 1732–1740 se na freskové výzdobě konventu podílel J. A. Pink.

Přestavba kláštera ani samotného konventu nebyla dokončena v plánovaném rozsahu – 9. listopadu 1785 je klášter Josefem II. zrušen, majetek kláštera připadá správě Náboženského fondu.

Hospodářské dvory

Opati kláštera založili v okolí hospodářské dvory Lomany, Hubenov, Býkov, Sechutice, Rohy, Lednice, Kalec a Robčice.

Pokusy o obnovení kláštera

Poslední opat Celestin Werner se dlouhá léta a nikoliv beznadějně snažil o obnovení kláštera, jeho snahy neuspěly především pro neochotu bývalých mnichů vrátit se zpět do konventu. Zemské stavy totiž po smrti císaře Josefa II. žádaly obnovení těch zrušených klášterů, které vedli opati se zastoupením na zemském sněmu, aby úmrtím opatů nedošlo k oslabení hlasu duchovních. Zemský výbor předložil roku 1790 císaři návrh na obnovení klášterů, které zatím nebyly využívány pro veřejné účely či zbořeny. Císař do týdne přislíbil zastavení pronájmu statků plaského, doksanského a chotěšovského kláštera. V lednu roku 1792 však rozhodl, že pro příště nebudou takové návrhy vůbec přijímány.

Opat Werner se pokusil v roce 1798 do kláštera usadit řád trapistů, ale neuspěl. Další žádost o obnovení kláštera směřoval opat přímo císaři, načež zvláštní komise přezkoumala stav kláštera a shledala jej nevhodným pro využití jako kasárna. V lednu 1803 byl opat Werner vyzván, aby předložil písemné vyjádření žijících členů konventu, že žádají obnovení kláštera. Z původních šedesáti mnichů odpovědělo kladně pouze 14. Klášter již nebyl nikdy obnoven.

Metternichové

Za napoleonských válek se vyprázdnila státní pokladna a to přispělo k tomu, že panství bývalého kláštera včetně budov bylo v roce 1826 odprodáno tehdejší nejmocnější politické osobnosti Rakouska-Uherska kancléři Klementu Václavu Lotharovi Nepomukovi Metternichovi. Ten upravuje bývalou klášterní prelaturu na zámek, některé budovy klášterního areálu ustupují silnici k železné huti – např. byl zbourán kostel Panny Marie Růžencové v severní části areálu, který spojoval bývalou prelaturu s hospodářským dvorem. Materiál ze zbouraných staveb použil na výstavbu hutě (werku), správních a obytných budov pro dělníky.

Hřbitovní kostel sv. Václava byl přestaven z původní barokní podoby do podoby empírové. Z krypty kostela byly odstraněny pozůstatky mnichů a Metternich v kryptě zřídil rodovou hrobku, do které nechal 9. srpna 1828 převézt ostatky členů rodiny. Klement je v ní po své smrti v červnu 1859 také pochován. Posledním členem metternichovské rodiny pohřbeným v kryptě, je Klementův syn – Klement Václav Lothar Richard, který zemřel až v roce 1895.

Požár v roce 1894

Letního dne 27. srpna 1894 byla většina lidí na polích či na výročním Bartolomějském trhu v Plzni. V pivovaru sousedícím s konventem se při požehování sudů přibližně v 15.30 zapálila nedaleká tesařská ohrada přilehlá ke konventu. V ní uložený dřevěný materiál se během několika minut vzňal a plameny zapálily bednění lednice stojící u kaple sv. Benedikta. Vysoké plameny zachvátily bednění její kopule a západní vítr hnal plameny na zdí neoddělený krov střechy konventu.

Na záchranu byly povolány hasičské sbory z okolí – dostavilo se 28 stříkaček, plaští občané, setnina 35. pluku z Plzně či stovka vojáků sboru zákopníků. Parní stříkačky z Plzně a Žatce chrlily vodu na konvent ze dvou míst, sbory s ručními stříkačkami chránily okolní budovy. Během noci se oheň dostal až na východní střechu nad bývalým letním refektářem, tehdejší sýpku, kde znovu nabral na síle a následujícího dne zničil většinu ze zásob obilí. Vítr se však otočil a poslední křídlo kláštera se ocitlo také v plamenech. Střecha kostela Nanebevzetí Panny Marie začala během pěti dnů třikrát hořet, ale vždy byla včas uhašena. Uhasit požár trvalo téměř týden, avšak vysoká a nepřístupná kopule kaple sv. Benedikta hořela dál až do 9. září, kdy se v 9 hodin dopoledne zřítila. Ve zřícené báni s Mojžíšovým hadem se našla krabička se zemí a popelem z hrobu sv. Jana Nepomuckého, ostatky dalšího svatého, latinsky psaná kniha z roku 1739, chvalozpěv na Evžena Tytla, vysvěcení nového konventu a další písemnosti.

Při požáru shořely střechy a 2. patro konventu, čímž byly zničeny nástropní malby Kramolínovy v tomto patře, a také stropní freska v letním refektáři, pojmenovaná *Zázračné nasycení pěti tisíců* (Mat 14, 17–21). Škoda ve výši 150 000 zlatých byla likvidována z požárního pojištění. Následky požáru na budově byly odstraněny již v létě roku 1895. Ač byla obnovena kopule kaple sv. Benedikta, zřícené schodiště či jeho zábradlí, fresky v druhém patře či letním refektáři obnoveny nebyly a prejzy na střeše nahradily běžné tašky.

S požárem malinko souvisí i pověsti o pokladu ukrytém pod konventem: Marie Mervartová, pravnučka Martina Sinkuleho, komorníka opata Wernera a jednoho ze tří osob přítomného ukrytí pokladu, prý před třetím hledáním varovala, že bude-li poklad hledán bez potomků komorníka, bude hořet. Konvent začal hořet dřív, než ředitel plaského panství Holeček dojel kočárem z Plzně do Plas.

Dvacáté století

Ke konci války sloužil klášter ruským vojákům – přes Plasy procházela tzv. demarkační čára. V roce 1945 bylo panství na základě Benešových dekretů znárodněno.

Po roce 1948 objekt chátral a byl využíván k různým účelům, např. zde sídlila Okresní stavební správa či letech 1948–1956 krajský archivní depozitář, později

přejmenovaný na Státní archiv. Za působení těchto organizací se klášteru dostalo opravdu hrubého zacházení, a také spousty nesmyslných stavebních zásahů, které stav kláštera ještě zhoršovaly.

V roce 1963 byl vybudován v bývalé prelaturě (zámku) kryt civilní obrany, který zcela zdevastoval podzemní prostory prelatury - gotické sklepení a chodbu, vedoucí z prelatury do krypty, umístěné pod královskou kaplí bývalých sýpek. Tento kryt je funční i v současnosti, snahy využít prostor pro potřeby kláštera jako depozitáře nebyly úspěšné.

V letech 1992 až 1999 býval klášter dějištěm mezinárodních symposií a výstav pořádaných Centrem pro Metamedia Plasy a Nadací Hermit [1].

V rozmezí let 1995 a 1996 bylo provedeno několik sond v okolí kláštera, i v klášteře samotném, a byla potvrzena „pověst“ o stavbě na vodě – byly nalezeny původní piloty i dubový rošt, na kterém je stavba kláštera založena. Byly také nalezeny separace – místnosti pro fyzické tresty obyvatel kláštera. Separční místnosti jsou vedle zimního refektáře, celkem byly nalezeny a objasněny principy všech tří místností. Ve dvou z nich jsou šachty s kamenným ostěním, každá šachta pak má jinou hloubku - 2,4m a 3m, šachty z části zaplněné vodou.

V roce 1998 bylo dokončeno restaurování osmi velkoformátových obrazů (4×2,5m), původem z letního refektáře – výjevů ze Starého a Nového Zákona. Ty jsou nyní umístěny v jednom z rondelů konventu kláštera.

V roce 1999–2000 byl po mnoha letech vystěhován Okresní archiv z druhého patra konventu do nově postavené budovy na Sokolce, zůstal zde pouze depozitář Památkového ústavu. Zároveň byla utlumena činnost Lidové školy umění, která měla své prostory ve spodním patře konventu.

V roce 2004 ukradl tehdejší kastelán Martin Mejchar přibližně 50 starých tisků z konventu (depozit Národního muzea), část z nich zpeněžil, některé se již nikdy do depozitu plaského kláštera nevrátí – např. atlas z 18. století [2].

Současnost

Areál od severozápadu.

Dnes je klášter ve správě Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Plzni a prochází rozsáhlou rekonstrukcí. Od 1.1.2009 přechází nařízením ministra kultury klášter pod národní technické muzeum.

V klášteře se zachovaly unikátní barokní prevety (WC), zajímavá je i expozice zaměřená na historii plaského lékárenství v obnoveném nemocničním křídle, galerie malířů Strettiů – plaských rodáků.

Klášter Plasy je od roku 1995 národní kulturní památkou (dle Nařízení vlády č. 262/1995 Sb. ze dne 16. 8. 1995). Součástí NKP jsou čísla popisná 1, 2, 6, 11, tj. bývalý klášterní konvent, bývalá prelatura, sýpky, kostel Nanebevzetí Panny Marie, socha sv. Bernarda, sloup, kašna se sochou sv. Jana Nepomuckého, litinová kašna, dva litinové kandelábry, hřbitovní kostel sv. Václava se hřbitovem, hrobníkův dům a bývalý klášterní dvůr.

Odkazy

Související články

- Seznam opatů plaského kláštera
- Mariánská Týnice
- Kaple Jména Panny Marie v Mladoticích

Literatura

- 850 let plaského kláštera 1145–1995*, Muzeum a galerie severního Plzeňska v M. Týnici, 1995
- Petr Rožmberský: *Dvory plaských cisterciáků*, nakladatelství P. Mikota, Plzeň 1999, ISBN 80-902692-1-4* Čechura, J: *Pozdně středověké Plasy – rozlomený mýtus*, Severní Plzeňsko III, Muzeum a galerie severního Plzeňska v M. Týnici, 1997
- Josef Vorel: *Klášterní poklad a jiné plaské pověsti*, Kralovice, 1992
- Zdeněk Hojda: ... *sub quo ut a tristibus ad meliora transeamus fata – Plaský opat Jiří Vašmucius – voják a obnovitel*; In: *Plaský klášter a jeho minulý a současný přínos pro kulturní dějiny*; Městský úřad Plasy a Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, Mariánský Týnec 2005, s. 101-103, ISBN 80-903165-3-0

Reference

- ↑ ^a ^b Buben, M: „Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, II. díl/2. svazek“, strana 192, Libri, 2004, ISBN 80-7277-087-X